

УДК 339.924

Бурлай Т.В., канд. екон. наук
старший науковий співробітник Інституту економіки
та прогнозування НАН України

ШОКОВІ ЕФЕКТИ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНВЕРГЕНЦІЇ В РОЗВИТКУ НОВОІНТЕГРОВАНИХ КРАЇН ЄС

Охарактеризовані конвергенційні шоківі впливи на макроекономічний розвиток постсоціалістичних країн ЄС-27 протягом останніх років. Проаналізовані наслідки конвергенційних шоків, описані основні заходи акомодативної політики цих держав, визначено доцільність їх адаптації до умов функціонування економіки України.

Фактор шоківих впливів відіграє значну роль у подоланні "розриву" макроекономічних показників розвитку старих і нових членів ЄС у процесі їх економічної конвергенції. Зважаючи на це, ново-інтегровані країни Євросоюзу реалізують відповідну акомодативну політику, спрямовану на завбачення та мінімізацію впливу негативних конвергенційних шоків. У контексті євроінтеграційних устремлінь України актуальність аналізу основних підходів цієї політики та їх адаптації до вітчизняних реалій, об'єктивно посилюється.

Останні дослідження та публікації, що стосуються проблем конвергенції економік ЄС і пов'язаних з цим процесом шоківих ефектів, підготовлені іноземними науковцями М.Стокером [1], Дж.Фагоєтом [2], З.Дарвасом [3], Е.Зервоянні [4], Б.Макковьяком [5] та ін. Також до вивчення даної теми прикута значна увага дослідників з міжнародних інституцій. Зокрема, поглиблені аналітичні доповіді останнім часом представлено Європейською Комісією ("Розширення, два роки потому: економічна оцінка", 2006 р.; "Звіт про процес конвергенції" за 2008 р.) та МВФ ("Перспективи розвитку регіональної економіки. Європа. Подолання шоків", 2008 р.).

Водночас проблемі вивчення конвергенційних процесів у розвитку постсоціалістичних держав і врахування їх досвіду при розробці макроекономічної політики України, наразі приділяється недостатня увага. Тому метою написання даної статті є аналітична оцінка шоківих ефектів економічної конвергенції ново-інтегрованих країн ЄС-27, характеристика основних заходів їх акомодативної політики та з урахуванням цього з'ясування відповідних уроків для України.

Необхідність трансформації й адаптації національних соціально-економічних систем до відповідного формату, норм і правил функціонування Євросоюзу зумовила появу низки шоківих ефектів в макроекономічному розвитку постсоціалістичних країн, що інтегрувалися до ЄС у 2004–2007 рр. Фактично, йдеться про шоки економічної конвергенції, дії яких зазнали нові держави-учасниці Євросоюзу в ході та після отримання членства в цій регіональній інтеграційній структурі. Опис характерних проявів і наслідків таких конвергенційних шоків, частина з яких дала позитивний ефект, а частина – навпаки, викликала деструктивні зміни в економічній динаміці постсоціалістичних країн ЄС, наводиться нижче.

Фінансові шоки. Якомога глибша фінансова інтеграція країн-членів ЄС – одне з основоположних завдань його розвитку, визначених Угодою про заснування Європейського Співтовариства, а також Лісабонською стратегією зростання та зайнятості, оновленою у грудні 2007 р. З метою більш ефективної інтеграції

до спільного фінансового простору ЄС нових країн-учасниць Європейська комісія затверджує для них відповідні Програми конвергенції, а також оцінює ефективність досягнення цього цільового орієнтуру за спеціальними критеріями номінальної конвергенції, визначеними Маастрихтською Угодою (1993 р.). У Звіті про стан конвергенції ("Convergence Report"), опублікованому Єврокомісією у травні 2008 р., відмічено недостатні успіхи нових членів ЄС у наблизненні їх банківських, валютних і макрофінансових систем до стандартів Євросоюзу. Однією з причин такої ситуації є негативний вплив шоків фінансового характеру, що супроводжують конвергенційний період економік новоінтегрованих країн ЄС. Серед таких шоків найбільш характерними є ті, які проявились у сфері ціноутворення, формування платіжного балансу та функціонування бюджетної системи.

Фінансові шоки у сфері ціноутворення зумовлені об'єктивним процесом конвергенції цін на товарних і сировинних ринках старих і нових членів ЄС, який у свою чергу є наслідком інтеграційного стирання кордонів національних ринків товарів і послуг. До високого рівня цін на внутрішніх ринках розвинених країн Європи поступового "підтягуються" новоінтегровані країни, змушені лібералізувати свої фінансові системи та виконувати директиви єдиної економічної політики. Крім того, практика показала, що в постсоціалістичних економіках ЄС певний час інфляційні процеси значною мірою зумовлюються переходом на ринкові ціни на енергетичні та інші види ресурсів, а також підвищенням рівня доходів населення (та відповідно – споживчого попиту), пов'язаного зі зростанням зарплат і соціальних трансфертів, яке відбувається в рамках реалізації єдиної європейської політики у сферах зайнятості та соціального забезпечення. Ще одним стимулюючим фактором інфляційної динаміки в країнах ЄС перехідного типу виступає високий споживчий попит (зокрема, це характерно для Болгарії та Румунії), а також випередження темпів зростання зарплат над темпами зростання продуктивності праці.

Шоківі ефекти конвергенції цін у межах спільного ринку країн ЄС-27 найбільш значними були в економіках прибалтійських держав. Незважаючи на впровадження заходів, передбачених програмами номінальної конвергенції, у постінтеграційний період темпи їх інфляційної динаміки прискорилися (рис. 1). Високими, за відповідним критерієм номінальної конвергенції, у 2004–2007 рр. були темпи інфляції і в інших постсоціалістичних країнах, за винятком Польщі та Чехії.

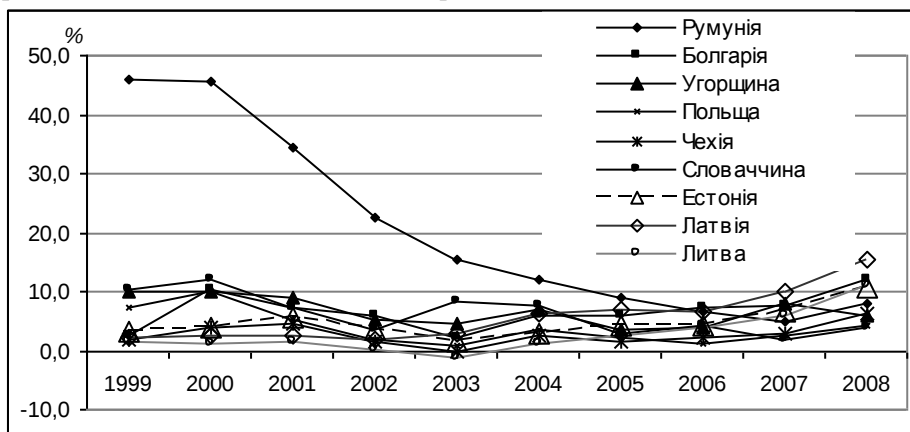

Рис. 1. Динаміка гармонізованого індексу споживчих цін у постсоціалістичних країнах ЄС у 1999–2008 рр., % за рік

Джерело: Europe in Figures, Eurostat Yearbook-2008. – Eurostat, European Commission, 2008. – С. 137; Eurostat [Електронний ресурс]. – Офіційний сайт Євростату. – Доступний з: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/...>>.

Як свідчать дані рис. 1, у 2008 р. ефект конвергенції цін між економіками розвинених і трансформаційних країн ЄС зберігався. Однак головним поясненням "стрибка" споживчих цін за цей рік був не зазначений ефект, а негативні впливи світової фінансової кризи, що проявилися у другій половині 2008 р. Значна різниця в інфляційних рівнях між індустріальними та новоінтегрованими країнами Євросоюзу буде зберігатися, доки не завершиться процес конвергенції цін між ними. Фахівці МВФ прогнозують, що інфляція в країнах ЄС перехідного типу в 2008–2009 рр. становить в середньому 10%, тоді як у країнах зони євро – лише приблизно 2% [6].

Скорочення "розриву" в інфляційних рівнях зазначених країн, крім іншого, визначається й ефективністю акомодативної політики держав ЄС трансформаційного типу. Заходи, реалізовані ними протягом останнього періоду з метою протидії впливу шоків цін, не дали очікуваних результатів. Неефективність протишокової політики за даним напрямом можна пояснити тим, що ново інтегровані країни застосовували переважно адміністративні заходи, спрямовані на збільшення пропозиції продуктів харчування (частка яких у споживчому кошику країн Прибалтики, Центрально-Східної та Південної Європи є досить значною). До таких заходів належало зниження імпорتنних тарифів та інших торговельних бар'єрів на окремі продукти харчування; вибіркові податки та квоти на експорт харчових продуктів; тимчасові заборони на експорт пшениці; зниження податків на споживання продуктів харчування, громадський транспорт і бензин; використання державних резервів для збільшення пропозиції продуктів харчування на внутрішньому ринку тощо [7].

Шоки курсоутворення – інший вид фінансових конвергенційних шоків для економік нових країн-членів ЄС, що пов'язаний з виконанням ними вимог ще одного критерію номінальної конвергенції, визначеного Маастрихтською Угодою, – критерію стабілізації валютного обмінного курсу. Фінансові шоки курсоутворення мали відчутні наслідки для стану зовнішньоторговельного та платіжного балансу (насамперед рахунку поточних операцій), а також балансу бюджету новоінтегрованих країн ЄС (табл. 1).

Таблиця 1

**Динаміка сальдо поточного рахунку платіжного балансу
країн Прибалтики, Центрально-Східної та Південної Європи,
що є членами ЄС, у 2000–2007 рр., % від ВВП**

Країна ЄС	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Чехія	-4,7	-5,3	-6,1	-6,5	-5,5	-1,7	-2,2	-1,5	-2,1
Угорщина	-8,4	-6,0	-7,0	-8,0	-8,6	-7,5	-7,5	-6,4	-4,1
Польща	-5,4	-2,4	-2,1	-1,7	-4,1	-1,2	-2,9	-4,5	-4,6
Словаччина	-2,5	-7,2	-7,4	-6,3	-6,6	-8,6	-7,4	-5,1	-3,0
Словенія	-3,2	-0,4	0,9	-0,9	-2,6	-1,8	-2,4	-4,0	-3,2
Естонія	-5,3	-5,0	-10,4	-11,4	-12,8	-10,4	-17,0	-18,5	-11,9
Латвія	-4,8	-7,6	-6,6	-8,2	-12,8	-12,5	-22,5	-22,9	-21,0
Литва	-5,9	-4,7	-5,1	-6,8	-7,5	-7,1	-10,4	-15,1	-10,7
Болгарія	-5,6	-6,1	-2,7	-5,9	-6,5	-11,5	-18,6	-22,5	-14,1
Румунія	-4,1	-5,7	-1,1	-4,8	-5,0	-8,9	-10,6	-13,9	-13,5

Джерело: Statistical Annex of European Economy. Autumn 2008. – ECFIN/REP/51942/2008-EN. – European Commission, Oct. 2008. – 217 pp.; EBRD. Country Factsheet-2008 [Електронний ресурс]. – Офіційний сайт ЄБРР. – Доступний з: <<http://www.ebrd.com/country/>>

Це пов'язано з уповільненням динаміки попиту їх торговельних партнерів (та, відповідно, – гальмуванням розвитку експорту) через стабілізацію курсу національної валюти, передбачену затвердженими програмами номінальної конвергенції. Відсутність девальваційного ефекту як певного стимулу для експортерів країн-нових учасниць ЄС негативно позначилася на стані їх і зовнішньо-

торговельних балансів, а також поточного рахунку платіжного балансу в цілому. Протягом кількох останніх років серед постсоціалістичних країн ЄС-27 лише Чехія та Угорщина знизили дефіцит поточного рахунку платіжного балансу (у % до ВВП). Всі інші з указаних країн суттєво наростили його. Особливо зріс показник від'ємного сальдо рахунку поточних операцій, оціненого як частка ВВП, у Латвії (з 4,8% у 2000 р. до 21,0% у 2008 р.), Болгарії (відповідно з 5,6 до 14,1%), Румунії (з 4,1 до 13,5%), Естонії (з 5,3 до 11,9%), а також Литві (з 5,9 до 10,7%).

Наведені дані свідчать, що приблизно половина країн зазначеного регіону зберігає значні (вимірюються двозначними цифрами) дефіцити рахунків поточних операцій відносно ВВП, хоча очікується, що вони будуть скорочуватися у міру зниження темпів економічного зростання цих країн [9].

Окрім сформованої під впливом фінансових конвергенційних шоків тенденції до посилення дисбалансу поточних зовнішніх операцій, для ново-інтегрованих країн ЄС характерні й інші негативні тенденції макрофінансового розвитку. Одна з них пов'язана з формуванням високої *залежності від зовнішнього фінансування*, інша – з інтенсифікацією внутрішнього кредитування економіки.

Обидві тенденції мають спільне джерело походження – це зумовлена завданнями реальної та номінальної конвергенції ново-інтегрованих країн Євросоюзу необхідність прискореного макроекономічного "наздоганяння" (catching up) ними країн-лідерів ЄС. Саме ця необхідність змушує країн-аутсайдерів об'єднаної Європи спрямовувати всі зусилля на підтримання високих темпів зростання економіки, зокрема, шляхом залучення значних потоків зовнішнього капіталу. Окрім іноземних інвестицій і трансфертів, значна частина цих потоків припадає на зовнішні запозичення. У кінцевому підсумку це веде до акумуляції державного боргу та диспаритету темпів його накопичення порівняно з темпами зростання національної економіки.

Незважаючи на програмно визначену необхідність дотримання критерію номінальної конвергенції, який стосується стабілізації співвідношення обсягів боргових зобов'язань та ВВП держави, деякі постсоціалістичні країни ЄС тенденційно збільшують цей показник. Так, державний борг Чехії зріс із 18,5% ВВП у 2000 р. до 29,4% у 2008 р., Польщі – відповідно з 36,8 до 41,6%, а Угорщини – з 54,2 до 73,8% (рис. 2), перетнувши критичну межу (60% ВВП), визначену Маастрихтськими критеріями конвергенції.

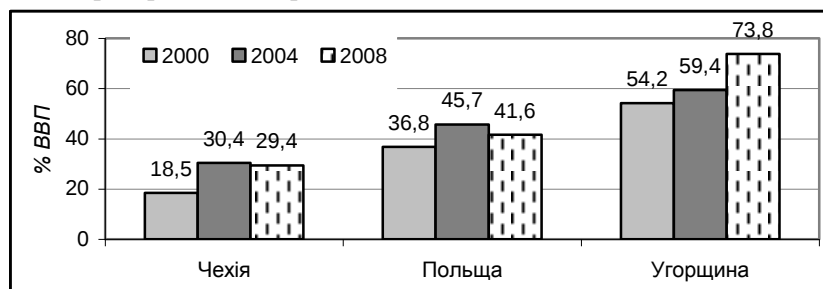

Рис. 2. Динаміка загального державного боргу Чехії, Польщі і Угорщини у 2000–2008 рр., % від ВВП

Джерело: Statistical Annex of European Economy. Autumn 2008. – ECFIN/REP/51942/2008-EN. – European Commission, Oct. 2008. – 217 pp.; EBRD. Country Factsheet-2008 [Електронний ресурс]. – Офіційний сайт ЄБРР. – Доступний з: <<http://www.ebrd.com/country/...>>

Значні платіжні та бюджетні дисбаланси, що сформувалися під впливом конвергенційних процесів, створюють додаткові ризики фінансової стабільності для окремих постсоціалістичних країн ЄС – висока залежність від зовнішнього фінансування робить економіки цих країн більш відкритими до впливу зовнішніх

шоків, змін умов міжнародного кредитування, настроїв інвесторів тощо. Дефіцити балансів поряд зі зростанням величини державного боргу (оціненої у відсотках до ВВП) є ознакою недостатньо ефективної акомодативної політики зазначених країн.

Недостатня успішність подолання шоківих конвергенційних впливів негативно вплинула на результати виконання програм номінальної конвергенції новоінтегрованих держав. Підсумки "Звіту про стан конвергенції", опублікованого Європейською комісією у травні 2008 р. [8], свідчать, що наближення макрофінансових систем країн-нових членів ЄС до стандартів Євросоюзу ще триває. За звітними даними 2007 р., складнощі такого наближення були особливо помітними у сфері підтримання внутрішньої цінової стабільності. Так, у 2007 р. рівень інфляції у споживчій сфері перевищував значення критерію номінальної конвергенції, обчисленого на цей період (2,8%), у восьми з дванадцяти країн-нових учасниць ЄС. Зокрема, у Латвії рівень річної інфляції втричі перевищив норматив (табл. 2).

Таблиця 2

Характеристика відповідності економік країн-нових членів ЄС критеріям номінальної конвергенції за підсумками 2007 р.

Гармонізований індекс споживчих цін (ІСЦ)*, %		Відсоткова ставка за довгостроковими державними цінними паперами**, %		Дефіцит (-), профіцит (+) державного бюджету, % ВВП		Загальний державний борг, % ВВП	
Середнє значення 3-х найнижчих показників в ЄС	1,3	Середнє значення 3-х найнижчих показників в ЄС	4,28				
Норматив	2,8	Норматив	6,28	Норматив	-3,0	Норматив	60,0
Мальта	0,7	ЄС-12	4,36	Естонія	+3,0	Естонія	3,4
Словаччина	1,9	Словенія	4,55	Болгарія	+3,5	Латвія	9,7
ЄС-12	2,1	Кіпр	4,60	Латвія	0,7	Румунія	13,0
Кіпр	2,2	Словаччина	4,61	Словенія	-2,1	Литва	17,3
Польща	2,6	Чехія	4,65	ЄС-12	-0,8	Болгарія	18,2
Чехія	3,0	Мальта	4,81	Кіпр	-1,0	Словенія	25,4
Словенія	3,8	Литва	4,94	Литва	-1,9	Чехія	28,9
Румунія	4,9	Болгарія	5,08	Чехія	-1,6	Словаччина	29,4
Литва	5,8	Латвія	5,10	Мальта	-1,8	Польща	44,9
Естонія	6,7	Польща	5,86	Польща	-1,5	Кіпр	59,5
Болгарія	7,6	Естонія	6,40	Словаччина	-2,2	Мальта	62,2
Угорщина	7,9	Румунія	6,93	Румунія	-2,3	Угорщина	65,8
Латвія	10,1	Угорщина	6,93	Угорщина	-5,5	ЄС-12	66,5

* Зміна розрахованого за річний період середньоарифметичного гармонізованого ІСЦ.

** Відсоткова ставка за 10-річними облігаціями державного боргу, середня за рік.

Джерело: Statistical Annex of European Economy. Autumn 2008. – ECFIN/REP/51942/2008-EN. – European Commission, Oct. 2008. – 217 pp.; Convergence Report-2008. – COM (2008) 248. – European Economy. – № 3. – 2008. – European Commission, May 2008. – 199 pp.; Darvas Z., Szapary G. Euro Area Enlargement and Euro Adoption Strategies// Economic Papers 304. – European Commission, Feb.2008. – P. 60.

Критерій зближення рівнів дохідності державних цінних паперів у 2007 р. виконали практично всі зазначені країни, і лише незначно порушили Естонія, Румунія та Угорщина. Остання також не дотримала критеріїв стабільності бюджетної позиції: дефіцит бюджету Угорщини у 2007 р. сягнув 5,5% ВВП (при допустимих 3%), а загальний державний борг досяг майже 66% ВВП (при допустимих 60%).

Хоча виконання критеріїв номінальної конвергенції залишається актуальним для переважної більшості країн, які нещодавно отримали членство в ЄС, водночас усе більше посилюється фінансова інтеграція старих і нових учасників цього об'єднання. Крім очевидних переваг, цей процес має і певні негативні наслідки: інтеграційні зв'язки фінансових систем країн ЄС зумовлюють виникнення ефекту інтеграційного "інфікування". Це означає, що через взаємозалежність реальних і фінансових секторів учасників інтеграційного об'єднання, економічні та фінансові шоки,

яких зазнали одні з них, тією чи іншою мірою позначаються й на інших [9]. В умовах поширення глобальної фінансово-економічної кризи для новоінтегрованих країн ЄС це гарантовано означає ослаблення потоків капіталу з індустриальних країн Європи (через фінансові потрясіння, яких ті зазнали) та, відповідно – уповільнення темпів економічного зростання.

Торговельні шоки. Інтеграція до Євросоюзу відкрила для країн Прибалтики, Центрально-Східної та Південної Європи нові можливості в зовнішній торгівлі та спричинила значні зміни в її структурі та інтенсивності. Практично для всіх постсоціалістичних країн, що приєдналися до ЄС у 2004 р., характерне стрімке зростання протягом останнього десятиріччя обсягів експорту та імпорту як частки ВВП. За цей період найбільш інтенсивно зросла торгівля новоінтегрованих країн ЄС-27 у межах внутрішньо-європейського ринку (табл. 3).

Таблиця 3

**Показники зовнішньої торгівлі новоінтегрованих країн ЄС
у межах внутрішнього ринку Євросоюзу, 1999 і 2007 рр., % ВВП**

Країна-член ЄС	Експорт		Імпорт	
	1999	2007	1999	2007
Чехія	38,3	57,5	36,2	50,4
Угорщина	41,8	54,0	40,2	49,8
Польща	13,2	25,0	19,6	27,6
Словаччина	43,9	67,4	40,9	58,8
Словенія	27,1	41,9	35,9	51,4
Естонія	36,1	50,9	43,9	57,3
Латвія	18,3	22,2	30,5	36,6
Литва	18,5	34,5	25,5	40,7
Болгарія	16,6	26,4	17,6	27,3
Румунія	13,9	23,3	18,9	29,9

Джерело: Zervoyianni A. Convergence of Shocks and Trade in the Enlarged European Union. – WP15-08. – The Rimini Centre for Economic Analysis, June 2008. – 31 pp.

Найбільше зросла частка експорту (що постачається на ринок ЄС) у ВВП Чехії – з 38,3% у 1999 р. до 57,5% у 2007 р.; Польщі – з 13,2 до 25%; Литви – з 18,5 до 34,5%; Словенії – 27,1 до 41,9%; Естонії – з 36,1 до майже 51%. Водночас за вказаний період також помітно зросла частка у ВВП постсоціалістичних країн ЄС імпорту з інших країн об'єднаної Європи. Найбільше (в 1,5 раза) – у Чехії, Польщі, Словаччині, Словенії та Литві.

Як свідчать дані таблиці, серед постсоціалістичних країн ЄС лише Болгарія поки не отримала суттєвої євроінтеграційної активізації зовнішньоторговельних потоків. У її торгівлі в межах ЄС-27 і частка експорту, і частка імпорту у ВВП зросла в 2007 р. порівняно з аналогічними показниками 1999 р. у середньому лише на 1%.

Характерне зростання інтенсивності зовнішньої торгівлі для новоінтегрованих країн ЄС у більшості випадків не привело до поліпшення їх зовнішньоторговельного балансу. Зміцнили свої зовнішньо-торгівельні позиції експортно-орієнтовані держави ЦСЄ, а також Польща, де скоротилася різниця між імпортом та експортом, оцінених у відсотках до ВВП. Так, позитивне зовнішньоторгівельне сальдо Чехії у торгівлі з ЄС-27 зросло з 2% ВВП у 1999 р. до 7% ВВП у 2007 р.; Угорщини – відповідно з 1,6 до 4,2% ВВП; Словаччини – з 3 до 8,6% ВВП. За цей же період від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі Польщі скоротилося з 6,4% до 2,6% ВВП [10].

У контексті економічної конвергенції саме на ці країни євроінтеграційні торговельні шоки справили позитивний вплив, оскільки стимулювали зростання

їх чистого експорту, а відтак – сприяли їх макроекономічному зростанню та скороченню відставання від країн-лідерів ЄС.

Шоки зайнятості. З самого початку трансформаційного періоду розвитку постсоціалістичних країн Прибалтики, Центрально-Східної та Південної Європи помітно активізувався рух трудових ресурсів через їх кордони, який з часом набув більш диверсифікованого характеру і став однією з основних рис процесу економічної конвергенції цих країн. Мобільність робочої сили країн-аутсайдерів є фактором прискорення цього процесу, оскільки її вільний транскордонний рух і вихід на ринки праці розвинених країн з більш високим рівнем заробітної плати в кінцевому підсумку сприяє конвергенції доходів між учасниками процесу [6].

Наслідком свободи припливів і відпливів робочої сили, забезпеченої в межах євроінтеграційного формату розвитку постсоціалістичних країн ЄС, стали шоківі зміни в структурі їх зайнятості. Однією з причин конвергенційних шоківих впливів у сфері зайнятості постсоціалістичних країн ЄС стала поява низки викликів для конкурентоспроможності їх національних економік, зумовлена євроінтеграцією. Адекватне реагування на ці виклики вимагало структурного оновлення постпланової економіки, невід'ємною складовою якою стала трансформація структури зайнятості робочої сили (перш за все, на галузевому рівні). Крім того, членство в ЄС наклало на нові країни-учасниці відповідні зобов'язання стосовно впровадження єдиної політики зайнятості ЄС, що базується на Європейській Стратегії зайнятості, прийнятій у 1997 р. На поточному етапі регулювання реструктуризації зайнятості в ЄС включає дві основні складові: *перша* – стимулювання та активне сприяння інноваційним структурним змінам; *друга* – подолання негативних ефектів реструктуризації економіки.

Акомодаційна політика новоінтегрованих країн ЄС у сфері зайнятості пов'язана якраз із реалізацією другого напрямку реструктуризаційного регулювання, який передбачає застосування чотирьох основних підходів: 1) підхід "регулюючої руки ринку", який передбачає активізацію ринкових механізмів для врегулювання проблем, ініційованих реструктуризацією; 2) підхід завбачення (захисту), що базується на протекціоністських заходах, зокрема таких, як субсидування підприємств; 3) компенсаторний підхід, що включає заходи з активізації виплат соціального страхування найнятим робітникам і створення фондів для згладжування негативних наслідків реструктуризації для підприємств; 4) підхід активізації промислової політики та політики зайнятості, у межах якого здійснюються заходи з посилення конкурентоспроможності підприємств, а також зі сприяння у пошуках роботи звільненим працівникам, підвищення їх професійної мобільності, надання субсидій на перепідготовку та тимчасову зайнятість працівників [11].

Цей напрям політики, пов'язаний з подоланням негативних наслідків реструктуризації, реалізується на двох рівнях – для підприємств та для найманих працівників.

Так, для підтримки європейських суб'єктів господарювання, які підлягають реструктуризації через об'єктивні причини (наприклад, вимоги СОТ), включається певний компенсаторний механізм – скажімо, ті, що компенсують виплати з Фонду реструктуризації, що діє при ЄС. Також серед заходів політики згладжування негативного для підприємств впливу реструктуризації активно реалізуються заходи, які сприяють відкриттю нового бізнесу, що фінансується та контролюється урядами країн-членів Євросоюзу. Підтримка найманих працівників, які також зазнають негативного впливу економічної реструктуризації, здійснюється трьома основним шляхами: упровадженням відповідних директив трудового законодавства; реалізацією ключових положень Європейської Стратегії зайнятості;

виплатами зі Структурних фондів ЄС, зокрема, Європейського фонду глобалізаційної адаптації [12].

Основним індикатором ефективності регуляторних заходів (країн, що інтегрувалися до Євросоюзу в 2004 р.) у сфері реструктуризації зайнятості протягом останніх років, є зниження рівня зайнятості в сировинних галузях і промисловості, та його помітне зростання у сфері послуг. Протягом 2003–2007 рр. у таких галузях економіки ЄС-10, як сільське господарство, мисливство, лісництво і рибальство, рівень зайнятості скоротився майже на 9–13 відсоткових пунктів (в.п.), у виробництві електроенергії, газу та води – на 7,2 в.п. [11].

Водночас рівень зайнятості у більшості видів діяльності у сфері послуг ново-інтегрованих країн ЄС значно підвищився: у будівництві – на 25,1 в.п., у фінансовому посередництві – майже на 24 в.п., у секторі операцій, пов'язаних із нерухомістю, орендою та бізнес-діяльністю – на 17,6 в.п., у готельному та ресторанному господарстві – на 16,5 в.п., у секторі з обслуговування домогосподарств, а також у секторі соціальних та індивідуальних послуг – більш ніж на 13 в.п. (табл. 4).

Таблиця 4

**Галузева динаміка рівня зайнятості та структура зайнятості
в країнах ЄС-27 та Норвегії у 2003–2007 рр.**

Сектор економіки	ЄС-15 та Норвегія			ЄС-10 (країни-члени ЄС з 2004 р.)		
	Зміна рівня зайнятості, відсоткових пунктів	Частка в загальній структурі зайнятос- ті, %		Зміна рівня зайнятості, відсоткових пунктів	Частка в загальній структурі зайнятості, %	
		2003	2007		2003	2007
Сільське господарство, мис- ливство та лісництво	-8,4	3,6	3,1	-8,9	11,5	9,7
Рибальство	-9,0	0,1	0,1	-13,4	0,1	0,1
Видобуток вуглеводнів і руд	-3,1	0,3	0,3	9,5	1,2	1,2
Промисловість	-2,3	18,5	17,1	7,5	22,6	22,5
Виробництво електроенергії, газу та води	1,9	0,8	0,7	-7,2	1,7	1,5
Будівництво	9,7	8,0	8,3	25,1	7,0	8,1
Оптова та роздрібна торгівля	3,8	14,6	14,4	10,7	14,2	14,6
Готельне та ресторанне госпо- дарство	17,5	4,2	4,6	16,5	2,7	2,9
Транспортні, логістичні та комунікаційні послуги	3,8	6,1	6,0	6,8	6,8	6,8
Фінансове посередництво	1,7	3,4	3,2	23,8	2,0	2,3
Операції з нерухомістю, орен- дою, бізнес-діяльність	19,0	9,3	10,5	17,6	5,8	6,3
Державне адміністрування та оборона	1,4	7,6	7,3	3,3	6,7	6,4
Освітні послуги	6,3	7,0	7,1	3,4	7,6	7,3
Послуги з охорони здоров'я та соціального забезпечення	9,8	10,2	10,6	6,8	6,1	6,1
Соціальні та індивідуальні послуги	10,8	4,7	4,9	13,2	3,7	3,8
Діяльність з обслуговування домогосподарств	19,5	1,5	1,3	13,3	0,2	0,2
Інші галузі	...	0,4	0,4	...	0,2	0,3
Разом:	5,7	100,0	100,0	7,9	100,0	100,0

П р и м і т к а : дані для Польщі охоплюють період 2004–2007 рр.

Джерело: ERM Report-2008. More and Better Jobs: Patterns of Employment Expansion in Europe. – European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2008. – P. 56, 58.

У даному випадку реальна конвергенція між новоінтегрованими та найбільш розвиненими економіками євроспільноти виявляється в уніфікації структури зайнятості: у країнах ЄС-10 на сьогодні сформувалася сервісно орієнтована економіка, притаманна країнам інтеграційного ядра (ЄС-15). На початок 2008 р. понад дві третини зайнятих у ній працювало саме у сфері послуг.

Показово, що під впливом економічної конвергенції в країнах, що нещодавно приєдналися до ЄС і більшість з яких має постсоціалістичну економіку, підвищується рівень індустріалізації та інтенсивно розвиваються доти не розвинені галузі. Це ініціює відповідні тенденції в галузевій динаміці зайнятості цих країн. Так, у 2003–2007 рр. рівень зайнятості в сільському господарстві, мисливстві та лісництві ЄС-10 скоротився на 8,9 в.п., а в Болгарії та Румунії – на 18,4 в.п. Водночас стрімко зріс рівень зайнятості у сфері послуг фінансового посередництва – в країнах ЄС-10 на 23,8 в.п., в Болгарії та Румунії – на 18,8 в.п.; а також у сфері проведення операцій з нерухомістю, орендою, здійснення бізнес-діяльності – відповідно на 17,6 та 71,5 в.п. [12].

І хоча у 2007р. на сектор фінансових і бізнесових послуг у галузевій структурі зайнятості в країнах ЄС-15 і Норвегії припадало 13,7%, у країнах ЄС-10 – 8,6, а в Болгарії та Румунії лише 4,8% загальної чисельності працюючих, вищезазначені тенденції також слід розглядати як просування на шляху реальної конвергенції економік нових і старих членів Євросоюзу.

Інтенсивне зростання економік новоінтегрованих країн ЄС зумовлює відповідний попит на робочу силу та ініціює створення значної кількості нових робочих місць. Так, у "десятиці" держав-учасниць ЄС-27, що лідирують у рейтингу інтенсивності створення робочих місць за 2006–2008 рр., є чотири новоінтегровані країни – Польща (74,5 тис. нових робочих місць у 2008 р.), Румунія (31,2 тис.), Чехія (15,8 тис.) і Словаччина (7,5 тис.) [13].

Загалом конвергенційні шоки у сфері зайнятості дали позитивний ефект для новоінтегрованих держав, оскільки безпосередньо сприяли ефективному перерозподілу трудових ресурсів у національній економіці, підвищенню кваліфікаційного рівня робочої сили на внутрішньому ринку праці та створенню нових робочих місць.

Енергетичні шоки. Значні шоківі впливи в енергетичній сфері – ще одна характерна риса конвергенційного процесу в постсоціалістичних країнах ЄС. Для них інтеграція до спільного європейського простору, крім іншого, передбачала конвергенцію цін на енергоресурси з розвиненими державами-членами Євросоюзу, а також реалізацію єдиної енергетичної політики цього об'єднання.

Слід підкреслити, що конвергенційні шоківі зміни цін на енергоресурси для новоінтегрованих країн ЄС одночасно підсилилися екзогенними шоками, пов'язаними з тенденцією подорожчання первинних енергоносіїв на світових ринках, що спостерігалася протягом кількох останніх років (до IV кв. 2008 р. включно). Така шоківі синергія в енергетичній сфері проявилася в помітному (в окремих випадках – кратному) зростанні цін на електроенергію та природний газ для основних категорій споживачів зазначених країн. Зокрема, в Чехії та Угорщині ціни на електроенергію для населення у I півріччі 2008р. порівняно з 2000 р. підвищилися в 2,2 раза (табл. 5). Ціни для промислових споживачів електроенергії за цей період в Чехії зросли в 2,4 раза, Угорщині – у 2,2 раза, Словенії – у 1,5 раза. Для окремих країн ЄС-10 особливо значним було підвищення вартості цього енергоресурсу протягом постінтеграційного періоду. Так, для промисловості Польщі підвищення цін на електроенергію протягом 2005р. – I півріччя 2008р. становило 1,6 раза, Словаччини, Литви – 1,7 раза, Латвії – 1,6 раза.

Таблиця 5

**Динаміка цін на електроенергію для споживачів різних категорій
у постсоціалістичних країнах ЄС-27 у 2000–2008 рр.**

Країна ЄС-27	Для домогосподарств (включаючи всі податки), євро/100 кВт·г					Для промислових споживачів (без ПДВ), євро/100 кВт·г				
	2000	2005	2006	2007	I півр. 2008	2000	2005	2006	2007	I півр. 2008
Чехія	5,78	8,68	9,85	10,67	12,74	4,67	6,01	7,31	7,83	11,07
Угорщина	6,97	10,64	10,75	12,22	15,48	5,10	7,09	7,61	8,20	11,44
Польща	н.д.	10,64	11,90	11,84	12,59	н.д.	5,55	5,96	5,93	8,81
Словаччина	н.д.	13,38	14,48	15,37	14,21	н.д.	7,03	7,73	9,32	11,97
Словенія	9,88	10,33	10,49	10,64	11,47	6,04	6,11	6,51	7,50	9,32
Естонія	н.д.	6,78	7,31	7,50	8,14	н.д.	4,72	5,11	5,34	5,67
Латвія	н.д.	8,28	8,29	8,88	8,42	н.д.	4,09	4,09	4,43	6,60
Литва	н.д.	7,18	7,18	7,76	8,60	н.д.	4,98	4,98	5,48	8,29
Болгарія	н.д.	6,44	6,60	6,60	7,11	н.д.	4,29	4,60	4,70	5,62
Румунія	н.д.	7,79	9,43	10,17	10,61	н.д.	7,69	7,73	8,42	8,86

Джерело: Energy, Transport and Environment Indicators. – Eurostat Pocketbooks. – Eurostat, European Commission, 2008. – 190 pp.; Goerten J., Ganea D.C. Electricity Prices for First Semester 2008// Data in Focus. – N45/2008. – Eurostat, 2008. – pp. 2.

Більш сильні шоківі впливи відчули економіки новоінтегрованих країн ЄС внаслідок кратного підвищення цін на природний газ, що відбувалися протягом останніх років. В Угорщині ціни на цей енергоресурс у першій половині 2008 р. проти 2000 р. для населення зросли у 3,4 раза, для промислових споживачів – у 3,5 раза; в Чехії – відповідно в 2,8 та майже в 3 рази; у Словенії – у 2,2 та в 1,9 раза (табл. 6).

Таблиця 6

**Динаміка цін на природний газ для споживачів різних категорій
у постсоціалістичних країнах ЄС-27 у 2000–2008 рр.**

Країна ЄС-27	Для домогосподарств (включаючи всі податки), євро/ГДж					Для промислових споживачів (без ПДВ), євро/ГДж				
	2000	2005	2006	2007	I півр. 2008	2000	2005	2006	2007	I півр. 2008
Чехія	4,36	7,49	10,03	9,45	12,20	3,01	5,11	7,34	6,56	8,87
Угорщина	3,32	5,10	5,28	7,16	11,24	2,74	6,03	8,18	9,70	9,60
Польща	н.д.	7,55	9,46	10,69	11,56	н.д.	5,30	6,77	7,54	8,69
Словаччина	н.д.	8,14	10,88	11,48	11,89	н.д.	5,08	7,66	8,00	9,28
Словенія	7,19	10,33	12,99	13,86	15,51	5,30	5,89	7,96	8,13	10,12
Естонія	н.д.	4,63	4,63	5,89	9,30	н.д.	2,75	2,84	3,69	6,97
Латвія	н.д.	4,54	5,34	7,50	8,70	н.д.	3,48	4,05	5,29	7,92
Литва	н.д.	5,41	6,24	7,04	9,15	н.д.	3,61	4,45	6,02	8,79
Болгарія	н.д.	6,73	7,70	8,83	9,85	н.д.	3,78	4,50	5,22	5,72
Румунія	н.д.	н.д.	4,76	7,66	9,21	н.д.	3,68	6,23	7,32	7,79

Джерело: Energy, Transport and Environment Indicators. – Eurostat Pocketbooks. – Eurostat, European Commission, 2008. – 190 pp.; Goerten J., Ganea D.C. Gas Prices for First Semester 2008// Data in Focus. – N47/2008. – Eurostat, 2008. – pp. 2.

Для інших постсоціалістичних держав ЄС дані щодо динаміки цін природного газу наявні лише з 2005 р. Ці дані засвідчують, що в решті країн, які приєдналися до ЄС останніми роками, протягом постінтеграційного періоду зростання вартості газу також мало шоківий характер. Насамперед, це стосується країн Прибалтики, де ціни на природний газ протягом 2005 р. – I півріччя 2008 р. для населення зросли в 1,5–1,9 раза, а для промисловців – у 2,3–2,5 раза.

Для споживачів Польщі, Словаччини, Болгарії та Румунії останні роки ознаменовані підвищенням цін на природний газ у середньому в 1,5–2 рази, що також мало шоківий економічний ефект, хоча й менш інтенсивний.

Загалом енергетичні шоки, що проявилися в процесі конвергенції економік старих і нових країн-учасниць Євросоюзу, суттєво вплинули на вирішення ключової проблеми всіх постсоціалістичних країн – надзвичайно високої енергомісткості виробництва. Заходи, спрямовані на пом'якшення негативного шокового ефекту від зростання цін на основні енергоресурси, реалізувалися новоінтегрованими країнами в контексті єдиної політики енергоефективності ЄС. Фактично вони забезпечували виконання положень відповідних програмних документів і директив з енергоефективності, що складають законодавчо-нормативне підґрунтя політики ЄС у цій сфері. Йдеться про виконання приписів Зелених книг: "До європейської стратегії щодо безпеки енергопостачання" (2001 р.), "Енергетична ефективність – або виробляти більше з меншими затратами" (2005 р.) та "Європейська стратегія сталої, конкурентоспроможної та безпечної енергетики" (2006 р.); реалізацію Плану дій з енергоефективності (2006 р.); впровадження низки Директив щодо: енергоефективності будівель і споруд, ефективності кінцевого енергоспоживання та послуг, енергомаркування побутових приладів, оподаткування енергетичних продуктів і електроенергії тощо.

Всі новоінтегровані країни також активно залучені до реалізації цільової Програми "Розумну енергію – Європі" ("Intelligent Energy – Europe"), що започаткована ЄС ще в 2003 р., а нині реалізується у складі діючої Рамкової Програми з конкурентоспроможності та інновацій Євросоюзу на 2007–2013 рр. У межах цієї масштабної програми з енергоефективності реалізується понад 200 проектів для країн ЄС із активним залученням 35 регіональних і місцевих енергетичних агентств. Зокрема, значний внесок у вирішення завдань у сфері відновлювальних джерел енергії, енергоефективності, чистого транспорту та альтернативних видів палива зроблений усіма членами ЄС за рахунок проведення кампанії "Енергетично стала Європа 2005–2008" [14].

Фактично застосування зазначених вище інструментів загальноєвропейської політики енергоефективності стало дієвим акомодативним заходом у сфері енергоспоживання постсоціалістичних країн ЄС-27. Завдяки суттєвому зниженню енергомісткості виробництва, їх економіки стали менш уразливими перед зовнішніми енергетичними ціновими шоками та більш конкурентоспроможними. За період 1996–2006 рр. затрати умовного палива на виробництво одиниці ВВП в балтійських країнах скоротилися в середньому на 48%, Польщі – на 41, Болгарії – на 39, Румунії – на 37, Угорщині – на 30, Словаччині – на 27, Чехії – на 16% (рис. 3).

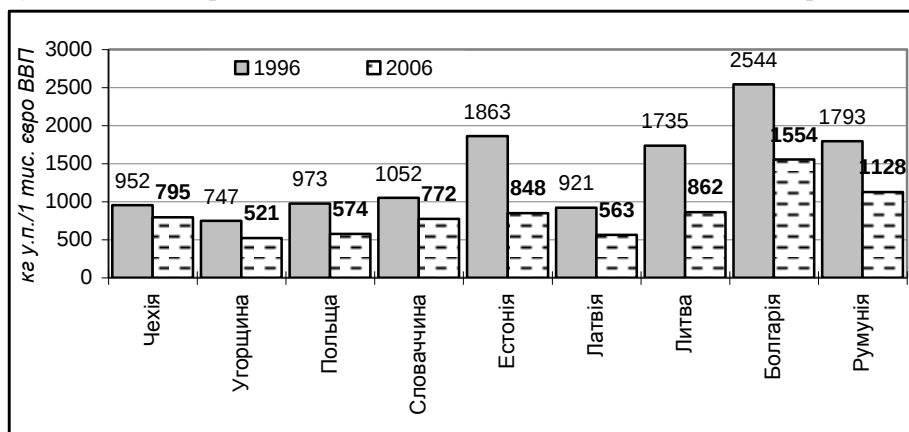

Рис. 3. Показники енергомісткості виробництва в постсоціалістичних країнах ЄС-27 за 1996 р. і 2006 р., кг у.п./1 тис. євро ВВП (у цінах 1995 р., за ПКС)

Джерело: Energy, Transport and Environment Indicators. – Eurostat Pocketbooks. – Eurostat, European Commission, 2008. – 190 pp.

Висновки. Всі описані вище шоки, що проявилися в ході євроінтеграції країн Прибалтики, Південної та Центрально-Східної Європи та їх економічної конвергенції з ЄС-15, за критерієм макроекономічної результативності можна класифікувати як позитивні та негативні. До основних шоків, які в кінцевому підсумку справили позитивний вплив на макроекономічний розвиток і прискорення економічної конвергенції постсоціалістичних країн ЄС, слід віднести торговельні, енергетичні та шоки зайнятості. Незважаючи на окремі несприятливі поточні впливи, які їх супроводжували, у кінцевому підсумку ці види конвергенційних шоків змусили уряди новоінтегрованих країн ЄС реалізувати відповідні заходи державного регулювання, що сприяли оптимізації структури та зниженню енергомісткості національної економіки, посиленню її зовнішньоторговельного потенціалу та конкурентоспроможності, удосконаленню структури зайнятості та підвищенню освітньо-кваліфікаційного рівня робочої сили.

Водночас, вплив інших видів конвергенційних шоків, насамперед фінансових, мав переважно лімітуючий характер для макроекономічного розвитку країн, що приєдналися до ЄС у 2004–2007 рр. Застосування непопулярних, але обов'язкових до впровадження регуляторних підходів, мінімізація державного фінансового патерналізму, дотримання жорсткого формату ціно- та курсоутворення, формування залежності від зовнішнього фінансування та інші пов'язані з шоківим проявами аспекти зумовили відповідні ускладнення на шляху номінальної та реальної економічної конвергенції вказаних держав.

На нашу думку, при розробленні та впровадженні акомодативної політики, спрямованої на пом'якшення шоківих ефектів, зумовлених конвергенційними процесами, Україні потрібно враховувати відповідний досвід постсоціалістичних країн ЄС-27 та адаптувати до власних умов найбільш ефективні (на різних часових інтервалах) підходи протишовкового державного регулювання, зокрема, такі як:

- нарощення експортного потенціалу та активізація зовнішньої торгівлі;
- забезпечення інноваційної реструктуризації економіки загалом і сфери зайнятості зокрема;
- створення та контроль за діяльністю спеціальних фондів фінансування структурних змін в економіці;
- підвищення рівня зайнятості у сфері послуг, в тому числі за рахунок розвитку малого та середнього бізнесу;
- підвищення освітньо-кваліфікаційного рівня трудових ресурсів;
- формування відповідної законодавчо-нормативної бази для ефективного виробництва, постачання та споживання енергоресурсів;
- ліквідація перехресного субсидування у внутрішньому споживанні енергоресурсів;
- скорочення частки енергомістких виробництв, рівня енергомісткості ВВП.

Водночас Україна має не допустити повторення помилок, допущених при реалізації акомодативної політики новоінтегрованими країнами ЄС:

- масштабне застосування адміністративних заходів у антиінфляційній політиці;
- надмірно жорстке курсоутворення, що дестимулює вітчизняних виробників-експортерів;
- формування значної залежності від зовнішнього фінансування;
- надмірні зовнішні запозичення вітчизняного корпоративного сектора та держави;
- збереження темпів зростання зарплат, що випереджають темпи зростання продуктивності праці;

• різке зростання цін на основні енергоресурси та відсутність достатнього адаптаційного періоду для їх споживачів.

Такий загальний підхід дозволить уникнути використання недієвих для економік трансформаційного типу інструментів акомодативної політики та забезпечити її макроекономічну ефективність.

Література

1. *Stocker M.* Catching-up Challenges in EU/EMU. – Working Paper of Business Europe Conference. – May 2007. – P. 10–18.
2. *Figuet J.-M., Nenovsky N.* Convergence and Shocks in the Road to EU: Empirical Investigations for Bulgaria and Romania. – William Davidson Institute Working Paper. – № 810. – William Davidson Institute, March 2006. – P. 16.
3. *Darvas Z., Szapary G.* Euro Area Enlargement and Euro Adoption Strategies// Economic Papers 304. – European Commission, Feb.2008. – pp. 60.
4. *Zervoyianni A.* Convergence of Shocks and Trade in the Enlarged European Union. – WP 15-08. – The Rimini Centre for Economic Analysis, June 2008. – 31 pp.
5. *Mackowiak B.* External Shocks, U.S. Monetary Policy and Macroeconomic Fluctuations in Emerging Markets. – Humboldt University Berlin, Germany, July 2006. – 13 pp.
6. Перспективы развития региональной экономики. Европа. Преодоление шоков // Обзоры мировой экономики и финансов. – МВФ. – Октябрь 2008. – 91 с.
7. Statistical Annex of European Economy. Autumn 2008. – ECFIN/REP/51942/2008-EN. – European Commission, Oct. 2008. – 217 pp.
8. EBRD. Country Factsheet-2008 [Електронний ресурс]. – Офіційний сайт ЄБРР. – Доступний з: <<http://www.ebrd.com/country/...>>
9. *Мусеев С.Р.* Международное распространение кризиса // Финансовый менеджмент. – 2002. – №3. – С. 102–106.
10. *Zervoyianni A.* Convergence of Shocks and Trade in the Enlarged European Union. – WP15-08. – The Rimini Centre for Economic Analysis, June 2008. – 31 pp.
11. ERM Report-2008. More and Better Jobs: Patterns of Employment Expansion in Europe. – European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2008. – 98 pp.
12. Restructuring and Employment: The Impact of Globalisation in the EU. – European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2007. – 109 pp.
13. Breakdown of Employment Effect by Country. Statistics [Електронний ресурс]. – European Monitoring Centre on Change, 2009. – Офіційний сайт Європейського центру моніторингу змін. – Доступний з: – <<http://www.eurofound.europa.eu/emcc/...>>
14. *Єрмілов С.Ф.* Державна політика енергоефективності в європейському та українському контексті // Енергетика та електроніка. – 2007. – № 10 (14–20 березня). – С. 6–7.